

Övergångsprocess, besittnings- tagande och lokala sedvänjor

Erövrade provinser under den nya överheten i Ryssland och
Sverige under 1600- och 1700-talen

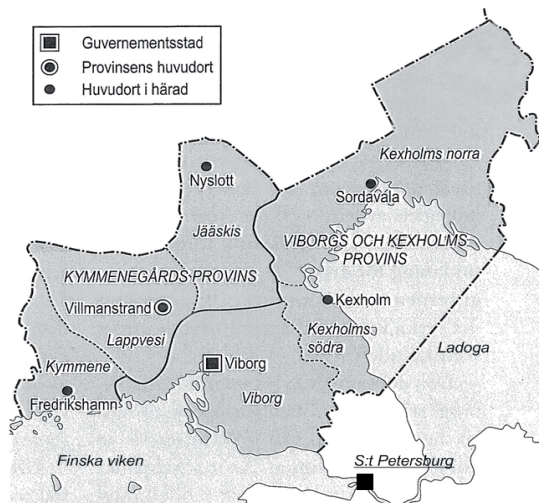
Antti Räihä

Den förindustriella politiska kulturen baserades på legala institutioner och undersåtarnas beroende av staten, men också vice versa. Harald Gustafsson konstaterar: "Ingenstans i Europa gjorde en statsmakt precis som den ville med undersåtarna, utan måste alltid i större eller mindre grad interagera med dem, och konglomeratstatsstrukturen var ett av delvillkoren för denna interaktion."¹ Samtidigt måste man, som Gustafsson betonar, komma ihåg att de legala institutionernas verksamhet och undersåtarnas förtroende alltid var avhängiga de politiska realiteterna.

I den här artikeln belyser jag hur den statliga övergångsprocessen kunde se ut i relation till konglomeratsproblematiken på det lokala planet i förindustriella gränstrakter. Termen övergångsprocess betyder i detta sammanhang en situation där ett område har blivit annekterat av en ny överhet, men där gamla lagar och privilegier, inte minst gamla sedvänjor, har fortsatt giltighet. Ett samhälle som befinner sig i en övergångsprocess är liksom en prismatisk helhet, där olika statsadministrativa och ekonomiska system tornar upp sig utan att gamla former glöms i ett slag.² Följaktligen kan övergångsprocesserna också analyseras som fredskriser, skenbart fredliga tider som följer kristider. Trots att samhället formellt har återgått till fred påverkas livet i många avseenden fortfarande av den upplevda krisperioden.³ De här definitionerna beskriver situationen i Kymmenegårds provins i sydöstra Finland när Ryssland efter hattarnas ryska krig genom freden i Åbo 1743 tog in sin besittning det erövrade området mellan Finska viken, Kymmene älv och södra Saimen.

Gränstrakten som forskningsområde

Legitimitet ger samhällsordningen kraft och giltighet.⁴ Att makthavare ses som legitima innebär att maktutövningen uppfattas som rättfärdig. Frågan om hur den förindustriella centralmaktens legitimitet skapades särskilt under övergångsprocesser är ett tema som har analyserats vitt särskilt i Sverige under de senaste åren. I ett så kallat inomsvenskt perspektiv har problemställningarna varierat från att handla om böndernas möjligheter att delta i det politiska samtalet till makthavarnas strategier att markera territoriella besittningar. I den här artikeln fokuserar jag övergångsprocesser genom att analysera händelseförloppen i gränstrakter som övergick i en ny politisk helhet efter ett krig. Den centrala frågan gäller vilka administrativt-juridiska konsekvenserna blev när ett specifikt område blev en provins under en ny statsledning. Särskilt uppmärksamhet fåsts vid stadssamhällena Villmanstrand (på finska Lappeenranta) och Fredrikshamn (på finska Hamina) i Kymmenegårds provins under det nya ryska styret på 1740–1760-talen, men analysen bygger också på iakttagelser från de gamla dansk-norska landskapen införlivade Sverige i mitten av 1600-talet.



Viborgs guvernement med provinser och härad 1744–1783, enligt Nils Erik Villstrand, *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*, Helsingfors 2009, s. 261.

Genom att tillämpa ett komparativt perspektiv närmar jag mig ett par av övergångsprocessens centrala problematiker: tjänstemännens ämbetsutövning och den lokala rättsvården. Att jag gör en jämförelse med fjärran liggande riksdelar är i sig ett ställningstagande i debatten om hur de förindustriella konglomeratmakterna behandlade de nyövrade landskapen i

Östersjöområdet.⁵ Ur ett statsbildningsperspektiv varierade de olika handlingsmönstren till och med inom ett konglomeratvälde, som spände från unifierade statsdelar till särartade provinser, alla med olikartade lagar och skilda privilegier. Att övergångsprocesserna, det vill säga territoriernas statspolitiska förändringar, i Jämtland, Gotland, Skånelandskapen och sydöstra Finland inte var sinsemellan samtidiga eller likadana utgör inget problem för ett kontrastivt perspektiv. Det är snarast tvärtom: jämförelsen med förhållandena i de nyerövrade gränslandskapen fördjupar vår förståelse för hur övergångsprocesserna fungerade i de divergerande provinserna runt omkring i det förindustriella Östersjöområdet med deras nydefinierade förhållanden till centralmakten. Men för att blicken inte bara på ett olyckligt sätt ska fastna på det som tycks annorlunda i provinserna behövs jämförelsematerial från nyerövrade statsdelar starkt unifierade i konglomeratriket.

”Gamla Finland” är för övrigt ett folkligt begrepp, med vilket avses de områden som hörde till Viborgs län under 1600-talet och som Sverige förlorade till Ryssland efter frederna i Nystad (1721) och Åbo (1743). Efter Åbofreden bestod Viborgs guvernement (det vill säga Gamla Finland) av Viborgs och Kexholms samt Kymmenegårds provinser. Fastän Viborgs guvernement utgjorde en administrativ helhet, var Gamla Finland i verkligheten ett splittrat gränsområde. I Viborgs och Kexholms provins, som i freden i Nystad tillföll Ryssland, fortsatte man att följa den gamla svenska landslagen, kung Kristoffers landslag från 1442. Också i Kymmenegårds provins, som övergick till Ryssland i freden i Åbo, följdes enligt fredsöverenskommelsen den svenska lagstiftningen. Men om man inom Gamla Finland reste från en provins till en annan förändrades lagen, eftersom det svenska rikets lag hade förändrats under tiden mellan det stora nordiska kriget och hattarnas ryska krig. Som Åbofredens fredstraktat kungjorde tillämpades i Kymmenegårds provins den allmänna lagen från 1734 samt den svenska tidens gamla privilegier och praxis, medan det i övriga Gamla Finland skipades rätt i enlighet med de medeltida lagarna.⁶ I detta sammanhang bör vi lägga märke till att det som skedde i Kymmenegårds provins efter Åbofreden ingalunda var unikt: Också hela Finland, inkorporerat 1809 i Ryssland, fick behålla sina gamla lagar och rättsordningar och sin egen statsapparat under det ryska väldet.⁷

Underlaget för den här undersökningen utgörs av olika men varandra kompletterande primärkällor. De mest anmärkningsvärda är protokollen från kämnärsrätten i Villmanstrand, vilka, i motsats till rådstugurättens protokoll i Fredrikshamn, har bevarats i nästan fullständigt skick från och med Åbofreden. Vid sidan av domstolarnas protokoll beaktas kämnärsrättens kontinuerliga korrespondens med ryska guvernement och provinsmyndigheter, med magistraten i Fredrikshamn och med enskilda personer. I synnerhet korrespondensen har utnyttjats i ringa mån i den tidigare forskningen.

Också Livlands, Estlands och Finlands justitiekollegiums arkivurkunder, vilka omfattar tiotals appellationsfall från Fredrikshamn och Villmanstrand, är av intresse. Jag är inte ute efter att ta reda på vad som egentligen hände i de enskilda fallen, utan försöker snarare belysa förändringarna i verksamhetsformerna för växelverkan mellan lokalbefolkningen och överheten. Här är det viktigt att inte överdriva motsättningarna mellan parterna – fastän jag koncentrerar mig på konflikterna, stod undersåtarna och erövrarna inte i något permanent motståndsförhållande under övergångsprocesserna.

Besittningstagandets utgångspunkter

De förindustriella europeiska staternas struktur påminde om konglomerat och från stormaktstiden ända till början av 1800-talet utgör Sverige ett bra exempel. Konglomeratkaraktären innebar att staterna i praktiken bestod av föränderliga territorier som innefattade diverse grupper med olika rättsliga, politiska, ekonomiska och kulturella särställningar. Graden av integration med det maktpolitiska centrat förändrades under tidernas gång.⁸ Såväl i Kymmenegårds provins efter Åbofreden som i de gamla östdanska landskapen i mitten av 1600-talet representerade den nya överheten erövrare som hade fått områdena i sin besittning efter segerrika slag. Fastän besittningstagarnas verksamhetsformer ofta begränsades av fredsfördragens paragrafer hade konglomeratmakterna samma mål: Det viktigaste var att hålla områdena samman under en härskare. En sådan tolkning av konglomeratkaraktären står i motsättning till en äldre, enligt vilken statsmakterna agerade aktivt för skapandet av ett enhetligt välde. Jerker Rosén betonar till exempel (1946) att samma grundinställning till hur inkorporeringen av provinser skulle gå till präglade den svenska statsledningens agerande under hela stormaktstiden.⁹

Beskrivningen av läget i Kymmenegårds provins i mitten av 1700-talet klingar bekant, om man känner till vad som hade hänt i Skånelandskapen knappt hundra år tidigare. Inom de områden Sverige då tog i besittning garanterade Roskildefredens avtal att alla ständer skulle ha kvar sina lagar, privilegier och friheter från den danska tiden, om dessa inte stred mot Sveriges så kallade fundamentallagar. Från Roskildefreden till 1683, då den svenska lagen infördes slutgiltigt, styrdes Skånelandskapen som en särartad provins under kungariket. En ny era, med syfte att unifiera de erövrade provinserna med Sverige, inleddes först på 1680-talet.¹⁰

Dock var situationen i gränstrakten mellan Sverige och Danmark från 1658 till början av 1680-talet, liksom i Kymmenegårds provins, inte så okomplicerad som det kanske låter. Genom Malmö recess 1662 fick undersåtarna i Skånelandskapen rätt att vid behov använda den svenska lagen som supplerande rätt samt att ta säte i Sveriges riksdag. Å andra sidan infördes

den svenska lagen i Karlshamns stad, grundad av svenskarna i mitten av 1660-talet. Den svenska nyordningen i staden bör man dock inte se som en övergång till ett färdigt system, utan hellre som en anslutning till den vid upprepade tillfällen omformade förvaltningsapparaten. På samma sätt antogs den svenska stadslagen i halländska och bohuslänska städer redan 1681–1682. Sist men inte minst blev Göta hovrätt i Jönköping appellationsdomstol för de skånska domstolarna efter 1658.¹¹ Situationen var, för den högsta domstolens del, likadan i Kymmenegårds provins efter 1743, när den gamla högsta appellationsdomstolen, alltså hovrätten i Åbo, ersattes med Livlands, Estlands och Finlands justitiekollegium i S:t Petersburg.

På Gotland och i Jämtland, som Sverige inkorporerade redan genom fredsöverenskommelsen i Brömsebro 1645, klipptes banden med Danmark villkorslöst.¹² Dessa områden skilde sig demografiskt åt från de landskap Sverige kom över i Roskildefreden. I bägge landskapen fanns bara en svag inhemsk elit och på Gotland fanns bara en stad. En politisk kultur som grundade sig på en bonde elit tolkades i regel av övertagaren som ofarligare än styrd av ett aristokratiskt eller urbant skikt.¹³ Motstånd och oroligheter associerades lättare med samhällenas högre klasser och därför är det inte överraskande att präster- och borgerskapet var de första målen, när uniformiteten genomdrevs i Skånelanskapen. Om bönderna tog överheten inte notis medan adeln samlade sina krafter för att behålla åtminstone en del av sina gamla privilegier.¹⁴

Befolkningen i Kymmenegårds provins saknade nästan helt adel i mitten av 1700-talet. Allmogen var finskspråkig och luthersk. Provinsen hade i princip bara en stad, Fredrikshamn. I enighet med de gamla svenska stadsprivilegierna (1723) fortsatte Villmanstrands och Nyslotts marknadsplatser att vara juridiskt och administrativt underordnade magistraten och rådstugurätten i Fredrikshamn. Det obetydliga Nyslott hade dock inte ens en egen urban domstol, utan häradsrätten i Säminge socken tog hand om dess rättskipning.¹⁵ Den efter freden bibehållna domstolsorganisationen förblev oförändrad i provinsen under de kommande fyrtio åren.

Den ryska överheten var medveten om att skillnaderna mellan Kymmene-gårds provins och det egentliga Ryssland var grundläggande. På samma sätt var den svenska centralmakten efter freden i Roskilde medveten om de betydande skillnader som fanns mellan Sverige och de gamla östdanska provinserna.¹⁶ Efter den kontinuerliga krigsföringen sedan 1500-talet var Sverige dock rutinerat nog att överta områdena. Till exempel fick fältmarskalk Gustaf Otto Stenbock ansvaret för det erövrade området samma dag Roskildefreden undertecknades.¹⁷ Det snabba militära övertagandet var typiskt för konglomeratmakterna. Det kanske höll lokalbefolkningen i det erövrade området lugn på ytan, men garanterade i sig självt ingen djup lojalitet. Under 1660-

och 1670-talen utvandrade till exempel några tusen skåningar till Danmark. Som störst var flyktingströmmen under det skånska kriget (1675–1679). Men den främsta orsaken till utvandringen var dåliga försörjningsmöjligheter i Skånelandskapen, inte någon samhörighetskänsla med befolkningen på andra sidan sundet.¹⁸

Redan tidigt efter Roskildefreden fanns svenska inkorporeringsplaner för Skånelandskapen. Men trots att målet var uppenbart var det inte lätt att uppnå.¹⁹ Eftersom fredsvillkoren lade hinder i vägen måste den politiska integrationen ersättas med en ekonomisk och kulturell isolering från det danska moderlandet.²⁰ Från och med det att den omfattande statsrättsliga integrationen av Skånelandskapen inleddes efter det skånska kriget verkar den tidigare kulturella retoriken ha spelat en undanskymd roll i den legitimitetsbyggande politiken.²¹ Men fastän fredsavtalsparagraferna var giltiga såväl i Skånelandskapen som i Kymmenegårds provins under den så kallade provinstitiden kunde man i praktiken organisera domstolsväsendet efter nya principer, även om den danska lagen fortfarande efter 1658 brukades domstolarna i Skånelandskapen, på samma sätt som den svenska lagen utgjorde den rättsliga grunden i Kymmenegårds provins efter 1743. Varken de gamla östdanska landskapens övergångsprocess i mitten av 1600-talet eller maktöverföringen av Kymmenegårds provins ett århundrade senare under den ryska makten var ur statlig synvinkel unika inslag i det förindustriella europeiska samhället.²²

...och lokala sätt att agera

Viborgs guvernement var framåt 1744 den minsta av de territorier i Ryssland som åtnjöt särskilda privilegier och hade ett eget system för lokalförvaltning. Trots det egna statsrättsliga och kulturella spelrummet hade Kymmenegårds provins på grund av sin ställning som gränstrakt mot Sverige en vital geopolitisk betydelse för den ryska centralmakten. Det var sannolikt att områdena på och kring Karelska näset skulle bli krigskådeplatser vid ett nytt rysk-svenskt krig. Kymmenegård provins hade också en anmärkningsvärd ekonomisk potential tack vare förekomsten av tjära, jordbruksprodukter, vattenkraft och sågindustri. Blott i trakten kring Fredrikshamn var tio sågverk i bruk när området kom i rysk besittning vid Åbofreden.²³

Under den förindustriella tiden var religionen och språket de viktigaste, och ur allmogens synvinkel de synligaste krafter som höll rikena ihop. Religionen var ett tecken på lojalitet gentemot regenten såväl i Sverige och i Danmark som i Ryssland. Synpunkten att leva i det förindustriella samhället innebar att leva i kyrkan måste dock problematiseras, åtminstone när man talar om förindustriella gränstrakter i öster. De ortodoxa invånare som bodde

i det svenska riket på 1600–1700-talen betraktades som opålitliga, eftersom den ortodoxa tron, enligt överheten, var ett tecken på lojalitet gentemot den ryske tsaren. Alla människor var genom sin tro underställda en viss maktstruktur.²⁴ Kyrkan och religionen användes som ett stöd för uniformeringen också under integrationsprocessen i Skånelandskapen från och med 1680-talet. Fastän både den svenska och danska kyrkan var evangelisk-luthersk och det inte fanns några större doktrinära skillnader dem emellan tvingade den svenska kyrkoordningen, som trädde i kraft i de gamla östdanska provinserna, invånarna att överge de gamla danska ritualerna liksom det danska kyrkospråket.²⁵

Åbofreden vände uppochned på förhållandet mellan religionerna i Kymmenegårds provins. Lutheranerna förblev en stor majoritet i Gamla Finland, men i det ryska kejsardömet utgjorde de en liten minoritet. Men eftersom fredsöverenskommelsen garanterade religionsfrihet, som också allmänt respekterades i Ryssland, utbröt efter Åbofreden inga större konflikter på grund av religionsfrågor. För det första försökte inte den ryska centralmakten renationalisera befolkningen i de erövrade landskapen genom religionen eller språket. De religiösa skillnaderna mellan den lutherska befolkningen och ”främlingarna” från Ryssland tog sig inte uttryck i några uppenbara konflikter i provinsstäderna efter 1743. Varken den lutherska eller den ortodoxa kyrkan fungerade som redskap för tankekontroll. De ”främlingar” som hörde till andra trossamfund förorsakade närmast vardagliga problem. Då det gällde ett ryskt handelsbiträde som hade gjort sig skyldig till lönskaläge vållade dock kämnärsrätten i Villmanstrand huvudbry angående huruvida mannen skulle betala sin kyrkobot till den lutherska eller den ortodoxa kyrkan. Det var inte heller klart om handelsbiträdet kunde dömas enligt den svenska lagen.²⁶

För det andra var militärens närvaro ett konkret och ofta använt maktpolitiskt sätt att synliggöra väldet. I Villmanstrand förlades det först efter den lilla ofreden på 1740-talet en liten rysk garnison som dock utvidgades synnerligen snabbt. I staden inkvarterades soldater under de första åren efter den lilla ofreden, åtminstone från regementena i Vladimir, Smolensk, Kiev och Jaroslavl. I garnisonen i Fredrikshamn placerades i början av 1750-talet upp till 2 000 soldater.²⁷ På motsvarande sätt genomförde Sverige ett kraftigt militärt besittningstagande av de erövrade områdena i Skånelandskapen med hjälp av nyrekryterade ryttare, ett infanteriregemente och fyra dragonkompanier.²⁸

I Villmanstrand hade det redan före den lilla ofreden förekommit konflikter mellan stadsbor och svenska soldater och liknande sammandrabbningar började äga rum efter att de svenska trupperna ersatts av ryska. Allmogens inställning till de ryska soldaterna var ännu fientligare än tidigare, likaså soldaternas beteende mot allmogen. Det militära övertagandet vid Åbofreden

försakade i Villmanstrand och Fredrikshamn återkommande invändningar från stadsborna.²⁹ I motsats till läget i Blekinge på 1660-talet, där också landshövdingen förhöll sig mycket kritisk till militären när den uppförde sig dåligt, ansåg stadsborna i Villmanstrand och Fredrikshamn att de klagomål de lämnade till ståthållaren och garnisonernas militärmyndigheter angående den stränga inkvarteringsbördan och soldaternas upprepade våldsamhet och illdåd klingade för döva öron.³⁰ Slutligen, i januari 1750, insände Fredrikshamns magistrat till justitiekollegium i S:t Petersburg en samlad klagoskrift över privilegiekränkningarna – av de 15 punkterna gällde nio militärens olagligheter.³¹

Enligt den ryska militärens uppfattning var det obegripligt och otilständigt att en enskild landsdel vid gränsen skulle äga lagar och privilegier som inte harmoniserade med kejsardömetts förhållanden i övrigt. I Ryssland tillhörde det vardagen att militära myndigheter blandade sig i också civila mål, och tidvis ingick dessa rentav i deras beslutandemakt. I Fredrikshamn var militärmyndigheterna å ena sidan förbjudna att blanda sig i stadsförvaltningen, men å andra sidan skulle de vid behov understödja domstolen när den genomdrev sina resolutioner.³² Dessa förhållanden, soldaternas beteende i allmänhet och deras bristande disciplin, kunde ha utvecklats till ett allvarligt legitimitetsproblem såväl för svenskarna i Skånelandskapen som för den ryska centralmaktens representanter i Kymmenegårds provins.

Under månaderna närmast efter fredsslutet i Åbo var Johan Balthasar von Campenhausen den högsta styresmannen i Kymmenegårds provins. Generalguvernör Campenhausen hade fått i uppdrag att ordna förvaltningen i hela den ryska delen av Finland. Statens struktur, som Campenhausen konstruerade i slutet av 1743, visar att den svenska tidens förvaltningsinstitutioner i allt väsentligt tjänat som förebild.³³ Efter Åbofreden utgjorde upprättandet av ståthållar- eller provinsialkanslierna i Viborg och i Villmanstrand de mest betydande administrativa förändringarna i guvernementet. I Villmanstrand förändrades landshövdingens gamla residens från den svenska tiden till ståthållarens kansli. Ståthållarnas uppgift som provinskansliernas anförare var att uppbära kronans intäkter, övervaka dess egendom och räkenskaper samt avgöra tvister rörande godsgränser.³⁴ Vid sidan av de provinsiella ståthållarna måste också nämnas de så kallade *starostarna*, vilka var den nya regeringens tjänstemän på gräsrotsnivån, verksamma i nästan varje by ute på landsbygden i Gamla Finland. Deras huvuduppgift var att i sina närområden hjälpa militären att organisera det ekonomiska underhållet. *Starostarna* mottog sina uppdrag närmast från de ryska militärmyndigheterna.³⁵

Städerna hade stor betydelse för kronans finanser under förindustriell tid såväl i Sverige som – mer och mer – i Ryssland. Den svenska centralmaktens stora engagemang för den administrativa unifieringen av de erövrade gamla danska städerna är värt att lägga märke till. Verksamhetens målsättning var

inte bara en statlig försvenskning utan en centralisering av makten med hjälp av städerna runt hela riket.³⁶ Det ryska besittningstagandet i öster skedde inte lika systematiskt som det svenska i de erövrade städerna. Ryssland hade redan två stora städer, S:t Petersburg och Viborg vid botten av Finska viken, varför Villmanstrand och Fredrikshamn inte hade lika framträdande ekonomisk betydelse för det ryska kejsardömet. Men vid sidan av Villmanstrands och Fredrikshamns strategiska betydelse som garnisonsstäder i Kymmenegårds provins kan man inte förbigå de näringspolitiska aspekterna, som intog en hög rang i den ryska prioritetsordningen.

Den politik som den ryska centralmakten drev i Kymmenegårds provins under 1740–1760-talen var inget mål i sig. Med andra ord arbetade inte makt-havarna systematiskt för unifieringen. Det gjordes inga försök i provinsen att garantera undersåtarnas osjälviska lojalitet gentemot den ryska kronan. Statsmaktens egna ekonomiska och militärpolitiska intressen begränsade då och då besittningstagandets lokala verksamhetsformer, såväl i Ryssland som i Sverige, och gick till och med före unifieringsarbetet. Centralmakten fick till exempel inkomster genom skatte- och tullsystemet, men för höga taxor ledde till försämrade handelskontakter och smuggling och slutligen till sjunkande intäkter. Under förindustriell tid kunde integreringen av nyerövrade landskap inte genomföras på samma sätt överallt, men trots lokala variationer använde centralmakterna till en stor del likartade metoder för att säkra kontrollen över sina territorier. Det ryska väldet var också en konglomeratstat mycket intresserat av att utnyttja sina statsdelars olikformiga resurser.

Att fylla poster under övergångsprocessen

Hattarnas ryska krig och den lilla ofreden slog hårt mot Villmanstrand och Fredrikshamn. Det sista mantalet före ofreden i Villmanstrand, 1739, var 290. Efter den lilla ofreden var det första upptecknade mantalet 106 år 1745 och fem år senare hade det stigit till 155 skattebetalande personer. Den enda verkligt stora sammandrabbningen under kriget, slaget vid Villmanstrand i augusti 1741, slutade med en stor förlust för den svensk-finska armén och ledde till ödeläggning och nedbränning av staden. Mantalslängderna berättar dock inte hela sanningen om befolkningsminskningen i Villmanstrand, men de ger i varje fall en fingervisning. Efter den lilla ofreden var Villmanstrandsbornas skattebetalningsförmåga svag, varför det verkliga invånarantalet torde ha varit så mycket som 2,5 gånger större än det upptecknade mantalet.³⁷

Efter freden i Åbo återvände några gamla ämbetsmän till sina tjänster i Villmanstrand och i Fredrikshamn. Enligt Villmanstrands mantalslängder förändrades stadens befolkning i stor utsträckning under i början av 1740-talet. Åtskilliga invånare från de båda städerna valde under den lilla ofreden att

följa de retireraende svenska trupperna västerut, många andra togs till fånga av ryssarna. Därtill flyttade fler än fyrtio Fredrikshamns- och Villmanstrandsbor till Sverige. Att vara på flykt i eget land hade undersåtarna vant sig vid redan under den stora ofreden, fastän man måste lägga märke till att i stort sett bara innehavare av de högsta lokala tjänsterna flydde från Finland under den lilla ofreden. Antalet av flyktingar var då mindre än under den stora ofreden.³⁸

Fastän den svenska tidens förvaltningsinstitutioner förblev oförändrade i alla betydande delar av Kymmenegårds provins efter Åbofreden betydde det inte att problem inte fanns. Efter freden blev det besvärligt att hitta nya ämbetsmän för de lediga posterna inom lokalförvaltningen; det fattades lämpliga kandidater med de egenskaper den svenska lagen och språkförhållandena krävde.³⁹ Befattningar kunde dock fyllas med inhemska män. Detta blev delvis möjligt genom att befordra lägre kronobetjänter såsom i Jääskis härad, där häradsfogden blev rysk landskommisarie. Det allmänna tillvägagångssättet var också att locka sådana män till Kymmenegårds provins som från och med den lilla ofredens ockupationstid tjänat ryssarna i olika poster. I Fredrikshamn hade stadens borgmästare tjänstgjort som den ryske generalguvernörens guvernementssekreterare, hans efterträdare som guvernementsöversättare.⁴⁰

Hur såg då, som jämförelsepunkt, mötet mellan statsmakt och ämbetsmän ut på lokalnivån, när Jämtland, Gotland och Skånelandskapen i mitten av 1600-talet inleddades i det svenska riket? I Jämtland var den första åtgärden efter Brömsebrofreden att ersätta de danska ämbetsmännen med svenskar. Enligt Tord Theland visste regeringen i Sverige vad som krävdes för att en väl fungerande förvaltning skulle etableras. Men det faktum att regeringen ständigt måste påminna ämbetsmän om deras förpliktelser indikerar centralmaktens svaghet.⁴¹

På Gotland kom den starka uniferingen med Sverige i mitten av 1600-talet ur administrativ synvinkel innebära förändringar i ämbetsutövningen. Kvantitativt innebar övergången en fördubbling av antalet tjänstemän på ön; framför allt blev tullstaten större än tidigare. På Gotland hade ingen av de befallningsmän som rekryterades efter 1646 tidigare haft någon tjänst på ön.⁴² I Skånelandskapen, vars statsrättsliga position var en annan än Gotlands och Jämtlands, fanns också få högre ämbetsmän som tjänstgjort inom den tidigare danska förvaltningen och som tilläts fortsätta sin tjänst efter Roskildefreden. Svenskarna ville i synnerhet gallra bort de gamla ridefogdarna. Deras uppdrag påminde om de svenska befallningsmännens och de byttes ut nästan helt en kort tid efter Roskildefreden – mot svenska befallningsmän. I mitten av 1660-talet kvarstod endast en gammal dansk ridefogde i tjänst. Däremot stannade de lägre danska tjänstemännen, såsom länsmännen, kvar på sina poster även när Skåne integrerades med Sverige.⁴³ De avskedade

tjänstemännen slängdes emellertid inte ut helt och hållet, eftersom det fanns andra tjänster för dem.⁴⁴

Verksamhetsformerna både i Sverige och i Ryssland bevisar att de etniska argumenten inte betydde så mycket för överheten när tjänsteposter tillsattes. Däremot var den personliga skickligheten mycket viktig till exempel när en dansk fogde sökte tjänst som borgmästare i Ronneby i slutet av 1660-talet. Att han tjänstgjort som borgmästare under den danska kungen ansågs inte vara ett hot, utan ett prov på egenskaper som också den nya överheten kunde dra nytta av.⁴⁵

I Skånelandskapen skedde "försvenskningen" av städernas magistrater försiktigt under 1660- och 1670-talen, men framåt fredsslutet i Lund 1679 förändrades borgmästartillsättningen i de erövrade städerna. Det framfördes därefter flera tydliga uttalanden om att den svenska centralmakten ville ha rikssvenska borgmästare och rådmän i städerna. Motsvarande principer hade dock till viss del tillämpats redan tidigare i de erövrade landskapen. År 1647 utnämndes i Halmstad fem nya rådmän, varav tre var svenskar. Detta förorsakade motsättningar mellan de svenska ämbetsmännen och deras halländska kolleger samt mellan svenskarna och borgerskapet i staden. Metoden var att skapa integration också genom att göra handelsmöjligheterna enhetliga. Både genom att utlova lokala borgare samma rättigheter som svenskarna hade och att slopa tullgränser mellan det "egentliga" Sverige och de erövrade landskapen, siktade man mot målet att skåningarna i sin vardag skulle dela svenska normer och värderingar och identifiera sig som svenskar.⁴⁶

Dylika verksamhetsformer, syftande till att med hjälp av egna män skaffa kontroll över de erövrade stadsstyrelserna, förekom inte lika systematiskt i Kymmenegårds provins efter Åbofreden. Samhället i gränstrakten var oorganiserat och de första rådmännen som tillsattes efter Åbofreden utsågs utan något formellt val i Fredrikshamn.^{46b} Senare blandade sig guvernementsmyndigheterna i tillsättningsprocesserna ett par gånger, såväl i valen av borgmästare och rådmän i Fredrikshamn som utnämningen av tjänstemän i Villmanstrand. I Fredrikshamn utsågs varken rådmannavalens vinnare eller guvernementsmyndigheternas favorit till rådmän, utan, enligt justitiekollegiums beslut, handelsmannen, som kom på andra plats i rådmannavalet. I Villmanstrand avsattes kämnärsrättens notarie, enligt guvernementskansliets beslut, efter ett nästan ett års tjänst med motiveringen att han var en svensk undersåte.⁴⁷

Den svenska tidens gamla traditioner, såsom användningen av den gamla lagstiftningen och av svenskan som protokollspråk, överlevde i Gamla Finland både den stora och den lilla ofreden. De domare som var verksamma i Gamla Finland hade vanligtvis fått sin utbildning antingen vid Åbo akademi eller vid Uppsala universitetet. Många domare hade också, före värvet bakom den nya riksgården, skaffat sig erfarenhet av ämbetsutövningen genom att

tjänstgöra vid Livlands, Estlands och Finlands justitiekollegium i S:t Petersburg. På motsvarande sätt fortsatte Borgå gymnasium och Åbo akademi utbilda präster åt Gamla Finland.⁴⁸ Vad de kyrkliga posterna beträffade var tjänstestegen dock ofta synnerligen korta. När till exempel kyrkoherden i Fredrikshamn, som hade emigrerat till Sverige under hattarnas ryska krig, återvände till sin gamla tjänst, fick han redan efter en knapp månad en fullmakt för Leppävirta församling i svenska Finland. På motsvarande sätt sökte sig kyrkoherden i Joutseno socken till Sulkava socken i svenska Finland bara ett par år efter Åbofreden.⁴⁹

Ämbetsutövningens problem på det lokala planet

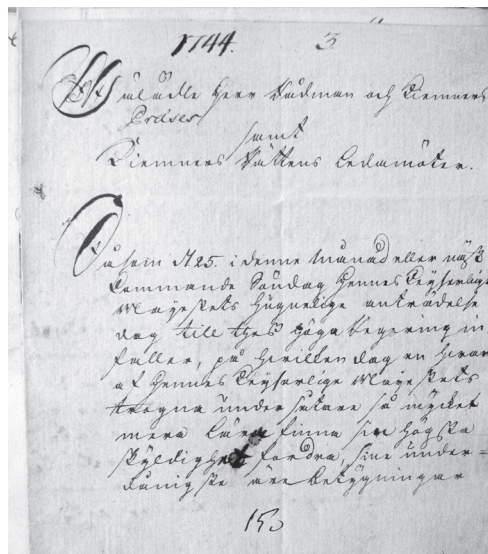
Det är värt att lägga märke till att det efter Åbofreden faktiskt inte i Villmanstrand och Fredrikshamn fanns något kollektivt agg mot de ämbetsmän som hade varit i rysk tjänst redan under den lilla ofreden. På motsvarande sätt avlade de erövrade gotlänningarna sällan några officiella klagomål på ämbetsutövningen under den nya överheten, trots tjänstemännens svenska ursprung. Blott ett av de elva gotländska riksdagsbesvären från 1647 till slutet av århundradet handlade om befallningsmännens tjänsteutövning.⁵⁰ Dock var befattningshavarnas verksamhet ett tema som med största sannolikhet diskuterades i varje lokalsamhälle. Man kan säga att den lokala ämbetsutövningens kvalitet inte alltid var särskilt hög i stadssamhällena i Kymmenegårdsprovins i början av den ryska tiden.

Efter Åbofreden valdes i Villmanstrand den förra stadstjänaren Thomas Petterberg återigen till stadstjänare, men tog inte emot sin utnämning.⁵¹ År 1745 blev Petterbergs efterträdare, Bertil Häkin, avskedad från sin tjänst. Med försumlighet och dryckenskap motsvarade han inte de krav som ställdes på en befattningshavare.⁵² Följaktligen uppträdde fiskalen Petter Pomoelius, som innehafte sin befattning sedan den svenska tiden, inför kämnärsrätten i Villmanstrand för att ursäktas kollegans brist på respekt gentemot rätten. I slutet av 1750-talet gjorde vidare stadstjänaren Carl Bong sig skyldig till stöld, varefter han avskedades. De egenskaper som förväntades av den nye stadstjänaren var ärlighet, nykterhet och kunskaper i svenska.⁵³

Simon Sanander, den förra tullnären och rättens preses (1754–1769) i Villmanstrand hade länge stadsbornas gunst, liksom sin företrädare rådmannen Petter Anander (1744–1754). Anander hade under sin tjänsteutövning en framstående position i staden. Så sammanträdde till exempel inte rätten om Anander var sjuk. Villmanstrandborna ville inte ha någon vicepreses från Fredrikshamn, utan väntade hellre på att Anander tillfrisknade. Men under Sananders ämbetsperiod meddelade handelsmannen Adam Bolin 1765 att han inte längre litade på rättens preses. Nästa år klagade borgerskapet i all-

mänhet på den dåliga rättskipningen i staden. Resultatet blev att magistraten i Fredrikshamn konstaterade att Sanander hade skött sitt ämbete dåligt och att hans levnadsvanor inte tillfredsställde magistratens förhoppningar.⁵⁴

Vid sidan av ämbetsutövningens kvalitet utgjorde oklara ansvarsområden mellan myndigheter och otydliga gränsdragningar mellan civila och militära, samt mellan administrativa och juridiska, ärenden faktiska problem i Villmanstrand och Fredrikshamn. Eftersom rättskipningen och förvaltningen inte åtskilds i Ryssland var principen om rättskipningens självständighet främmande för de högsta ryska myndigheterna i guvernementet. I Fredrikshamn var exempelvis garnisonens kommandant inte nöjd med klockarens lindriga dom för våldsamhet mot en soldat, så efter magistratens sammanträde arresterade han honom egenmäktigt. I Villmanstrand skaffade sig ståthållaren i Kymmenegårds provins, i brist på närmare förhållningsregler och med stöd av traditionen från den forne landshövdingens residens, delvis större befogenheter än vad landshövdingen haft under det svenska väldet. Men han hade inte en likadan lugnande inverkan som landshövdingen, genom sitt ämbete, under den svenska tiden hade haft.⁵⁵



Ståthållaren Krompein meddelar i detta brev från den 20 november 1744 att eftersom den nästkommande söndagen är årsdagen av hennes kejsrerliga majestäts maktövertagande, måste "af Hennes Keijserlige Majjestets trogna undersätare" bränna ljus i Villmanstrand från klockan sex till klockan tolv i kväll "uti sine åtgatorna liggjande fönster". Och de "som inga fönster till gatsidorna äga", måste bränna ljus "uppå deras kortar uti lychter". Krompein avslutar sitt brev: "then som thenne befallning ej efterkommit, ther före lagligen at tilltala förblifwer", (s. 1/3). Källa: Provinskansliet till kämnärsrätten i Villmanstrand, S:t Michels landsarkiv.

Avsikten att provinskansliets myndigheter skulle ha hand om de officiella ekonomiärendena i guvernementet realiserades inte riktigt. Ståthållaren i Kymmenegårds provins, Karl Friedrich Krompein, var en mycket framträdande person i Villmanstrand i början av det ryska väldets tid. Kämnärsrätten mottog årligen mer än ett hundra brev, av vilka provinskansliet sänt nästan hälften.⁵⁶ Dessutom blandade sig ståthållaren i kämnärsrättens verksamhet genom att lyfta fram sina åsikter i rättens sessioner och kräva att de återkommande ryska ukaserna, befallningarna, alltid skulle kungöras för undersåtarna genom domstolarna. Bland annat kunde han lägga sig i dödsfallens undersökningar i kämnärsrätten, liksom en strid mellan kansliets översättare och en borgare. I dessa fall påstod ståthållaren att ”alla betiente som stå under honom, böra öfwer af honom dömas” – en rättighet som han tog sig genom att hänvisa till kejserliga ukaser.⁵⁷ Å andra sidan tog Krompein också hand om ekonomiska ärenden med hjälp av kämnärsrätten. Han informerade stadsborna genom rätten om nya taxeringar, men befrämjade också provinsens återuppbyggande och dess näringspolitik.⁵⁸

Ämbetsutövningen förorsakade problem i städerna, men också ute på landsbygden i de från Sverige erövrade gränstrakterna kring Finska viken och norra Ladoga. På donationen i Muolaa socken hade den ryske fogden tagit domarämbetet i sin besittning och dömde autonomt i både civila mål och i brottmål. Fogdarna på donationerna i Viborgs och Kexholms provins betedde sig på samma sätt, när de försökte utvidga sin rätt att döma till att gälla alla judiciella tvister med undantag av brott mot liv. Samtidigt förbjöd fogdarna bönderna att delta i tingen med hot om spöstraff.⁵⁹ Maktmissbruk inom den lokala ämbetsutövningen förekom också i Kymmenegårds provins sedan denna, med undantag av städerna, förlänats till ett ryskt blygruvbolag 1759. Bolaget tog förläningen i sin besittning genom att avskeda de gamla tjänstemännen. Den ryska centralmakten lyssnade emellertid på allmogens klagomål och tillsatte en rannsakningskommission, vilket ledde till att förläningen togs tillbaka redan året därpå.⁶⁰

Lokala domstolar under den nya överheten

Konflikterna mellan borgerskapet och magistraten å ena sidan samt mellan borgerskapet och tulltjänstemännen å den andra kännetecknar 1660- och 1670-talen i Skånelandskapen. Samtidigt riktade bönderna ofta kritik mot fogdarna angående pantsättningar, skjutsningsplikt, olika tjänsteförseelser med mera. Utöver denna typ av ärenden var frågorna om rättskipningens professionalisering och processkostnaderna centrala, likaså de klagomål som framfördes i de skånska städerna. Ofta var de senare relaterade till den militära närvaron och handeln. Den kritik som lyftes fram mot lokalförvaltningen i

Skånelandskapen hade troligen taktiska och strategiska mål när undersåtarna sökte allianspartners och möjligheter att påverka viktiga ärenden. Flera av de konflikter som aktualiserades mellan invånarna i Skånelandskapen och den nya svenska överheten hade samma orsaker som de konflikter som lokalsamhällena haft med den danska överheten.⁶¹ Det är klart att det, såväl under den danska tiden som i denna nya situation, var fråga om en kamp mellan undersåtarna och överheten. Naturligtvis förekom också försök att främja personliga ärenden.

Precis som det förekom konflikter mellan de gamla och de nya borgerskapet i Skånelandskapen i mitten av 1600-talet fanns också redan före den lilla ofreden i Villmanstrand och i Fredrikshamn uppenbara konflikter mellan de gamla (svenska) och de nya (ryska) handelsmännen.⁶² Dylika strider blev dagliga efter den lilla ofreden.⁶³ Om man tittar på situationen i de blekingska städerna efter 1658, ser man att borgarna var ambivalenta i sitt förhållande till den nya centralmakten. Å ena sidan var de beroende av den för att upprätthålla sina handelsprivilegier gentemot andra grupper, å andra sidan ansåg de att samma centralmakt inte borde ha en alltför stor kontroll över deras verksamhet. En ny påлага utgjorde alltid en inledning till en ny förhandling. Undersåtarnas beteende i de erövrade landskapen visar emellertid att de satte en viss tilltro till den nya svenska överheten.⁶⁴

De kanaler undersåtarna kunde använda i Kymmenegårds provins under det ryska väldet var mer eller mindre kontrollerade av den nya överheten. Domstolväsendet fungerade ganska smidigt i städerna, men provinsens ”inre frihet”, det vill säga dess egna lagar och sedvänjor, komplicerade kommunikationen mellan undersåtarna och den ryska centralmakten. Ett resultat härav blev att stadsborna i Villmanstrand och Fredrikshamn fäste starkt avseende särskilt vid de administrativt-juridiska frågorna. Justitiekollegiums beskydd av de lokala domstolarna blev mycket viktigt, när såväl städernas privilegier som stadsbornas rättigheter hotades.

Tittar man på situationen i Skånelandskapen på 1660–1670-talen samt vidare under unifieringen framåt 1680-talet ser man att undersåtarna under det nya svenska väldet hade fler kanaler men också en större vilja, att framföra sina krav till centralmakten än undersåtarna i Kymmenegårds provins efter Åbofreden.⁶⁵ Kymmenegårds provins låg nära Rysslands huvudstad, men växelverkan med statens allra högsta förvaltning var ändå liten, särskilt i Villmanstrand. Trots trycket från magistraten i Fredrikshamn motsatte sig borgarna i Villmanstrand planerna att skicka representanter till S:t Petersburg. Orsakerna var inte minst ekonomiska: De dyra resekostnaderna – i förhållande till stadsbornas fattigdom och knappa möjligheter till inflytande – lyftes många gånger fram som argument. Här måste man dock påpeka att sådan protestvilja inte i själva verket var något nytt, eftersom borgerskapet i

Villmanstrand redan under den svenska tiden var tämligen ointresserat av att delta i riksdagsmannavalet i Fredrikshamn. Efter ett par resor av städernas gemensamma representanter till S:t Petersburg samt till Moskva under 1740–1750-talen beslöt magistraten 1765 att hädanefter kontakta S:t Petersburg bara brevlades.⁶⁶

Kämmnärsrätten i Villmanstrand organiserade efter den lilla ofreden en noggrann utvärdering av sin verksamhet, till exempel av i vilken uträkning invånarna visade respekt inför rätten, och bötfällde åtskilliga stadsbor för frånvaro från rätten eller för att ha förolämpat densamma.⁶⁷ Kämnärsrätten sökte fastställelse från magistraten i Fredrikshamn mycket oftare än före den lilla ofreden, också i ringa ärenden. De intensiva juridiska kontakterna mellan Villmanstrand och Fredrikshamn visar att magistraten fungerade som kämnärsrättens stöd i den efterkrigstida rättskipningen. Bilden av strikta inre former för magistratens och kämnärsrättens rättskipning är dock inte helt harmonisk, eftersom kämnärsrätten redan i mitten av 1740-talet remitterade ett våldsfall samt ett skörlevnadsfall direkt till justitiekollegium i S:t Petersburg, som fastställde domarna i målen.⁶⁸ Men det dök också upp andra tvistefrågor mellan stadssamhällena. Villmanstrandborna klagade exempelvis i slutet av 1740-talet för att magistraten i Fredrikshamn brutit mot stadens privilegier. Enligt borgarna i Villmanstrand hade magistraten bland annat skött enhetsstadens ekonomi, utan att på något sätt informera den eller fråga om dess åsikter.⁶⁹

Stadsbornas tolerans mot domstolarna var inte särskild hög varken i Villmanstrand eller i Fredrikshamn efter den lilla ofreden. Legitimiteten för domstolarnas verksamhet ifrågasattes upprepade gånger. I Villmanstrand kastade provinskansliets översättare, Herman Lucas Willers, bort en stämning som stadstjänaren hade upplåtit åt honom och påstod att han inte litade på rättens opartiskhet. Handelsmannen Petter Tideman smädade både rättens preses och dess ledamöter, medan gästgivaren Anders Bruun proklamerade att ”här är ingen rätt i staden”.⁷⁰ Magistratens ledamöter i Fredrikshamn kallades, å sin sida, ”kanaljer” och ”lögnare”.⁷¹ Bristande respekt mot rätten kom också till uttryck i våldshandlingar mot stadstjänarna, som till råga på allt ärekränkande kallades bland annat ”förbannade hundsfottar” och ”rackor”. Men stadsborna utmanade också på många andra sätt den makt domstolarna företrädde, inte minst genom att utebli från domstolen då det ålåg dem att uppträda som rättens bisittare. Här finns intressanta beröringspunkter mellan Gotlands svenskfödda ämbetsmän, Kymmenegårds inhemska ämbetsmän och deras kontakter med respektive lokalbefolkning. Som Jens Lerbom visar blev gotlänningarna efter övergångsprocessen mer trotsiga mot ämbetsmännen än vad de varit under den danska tiden.⁷²

Handelsmännen i Villmanstrand och i Fredrikshamn fortsatte att vara insatta i den gamla svenska lagen och sina privilegier, till vilka de hänvisade vid behov också under den ryska makten. Även domstolarna höll nästan undantagslöst fast vid den svenska lagen och förhöll sig på så sätt lojala mot lokalbefolkningen. Bara en gång, då kämnärsrätten ville visa förståelse i ett skörlevnadsärende, vädjade domstolen till den ryska lagstiftningen, nämligen det ryska kejsarliga majestätets eftergiftstadga (*Pardons Placat*), för att kunna frikänna de åtalade personerna.⁷³

Kymmenegårds provins fortsatte sålunda med egen rättskipning i det ryska kejsardömet. Detta skiljer sig från situationen i de erövrade Skånelandskapen, där till exempel häradsfogdarna använde såväl gamla ännu giltiga danska som svenska lagar. Också de vanliga människor som sökte sig till tinget kunde hänvisa till än svenska, än danska lagar. Varför sådant hände i Skånelandskapen är svårt att förstå. Här fanns också exempel på att fogden skrev till generalguvernören för att rådfråga om hur man skulle förhålla sig i de juridiska målen, det vill säga om man skulle tillämpa dansk eller svensk lag. På samma sätt ville borgarna i Kristianopol vid skiftet mellan 1660- och 1670-tal att man skulle tala om vilken lag som skulle användas i staden.⁷⁴

Rättskipningens stabila inriktning i Villmanstrand bekräftas av ett fall där kämnärsrätten bestämde att en marketentare, som var rysk undersåte och inte åtnjöt stadens beskydd, skulle dömas för sina förbrytelser, men enligt de ryska lagarna och i en annan rättsinstans som tillämpade rysk lag.⁷⁵ Ur stadsbornas synvinkel var domstolarna redskap, med vilka undersåtarna drev sina egna intressen i både civilrättsliga och ekonomiska saker. Borgerskapet framförde till exempel klagomål till kämnärsrätten på en handelsman från Viborg som sökt tillstånd från provinskansliet för att bygga ett sågverk i Taipalsaari socken vid Kirvesniemi fors, bara trefjärdedels svenska mil från staden.⁷⁶

På basis av händelseförloppen såväl i stadssamhällena som på landsbygden i Kymmenegårds provins förefaller det rimligt att dra slutsatsen att de urbana domstolarna i Villmanstrand och Fredrikshamn i högre grad gjorde det lättare för stadsborna att bevara och beskydda sina rättigheter, i jämförelse med vad landborna lyckades med i sina socknar. På gammalt sätt sammanträdde häradsstinget ute på landsbygden bara ett par gånger om året. Fastän de nya ryska administrativt-politiska ukaserna redovisades snabbare i stadssamhällena garanterade städernas egna privilegier fortfarande en mer traditionsbunden rättsordning. De emellanåt irrationella processedvånjorna och subordinationsförhållandena mellan rättsinstanserna blev slutligen något klarare i Kymmenegårds provins i början av 1760-talet, när guvernementskansliet i Viborg krävde att underrätterna skulle upprätta årsrapporter för sin verksamhet.⁷⁷

Sammanfattande diskussion

Hur behandlade de förindustriella konglomeratmakterna sina riksdelar? I den här artikeln har jag visat att undersåtarna och lokalsamhällena under förindustriell tid hade ett visst inflytande över sina levnadsvillkor, oavsett det statsrättsliga läget, såväl i de gamla östdanska landskapen under 1600-talets andra hälft som i Kymmenegårds provins i mitten av 1700-talet. När man talar om prismatiska övergångsprocesser under konglomeratstaterna är det viktigt att betona att det inte i grunden var fråga om en snabb omformning av staterna utan snarast långsamt verkande processer som skiftade över tid och med plats, verksamhetsmiljö samt metod. I Halland avslutades till exempel inte försvenskningen förrän i mitten av 1700-talet.⁷⁸

Den jämförelsevis konfliktfria förvaltningshistoriska process som ägde rum i Kymmenegårds provins efter att området under början av 1740-talet övergått från Sverige till det ryska kejsardömet är inte så enkel att förklara. Det förekom dock olika slags konflikter, och ur lokalsamhällenas perspektiv ledde otydligheterna till att invånarna försökte försvara lokala intressen genom domstolarna. Borgarna i Villmanstrand ville helst återvända till stadens kämnärsrätt, där deras ställning var stark tack vare rättsmenighetens närvaro. I början av den ryska tiden försökte stadsborna också skapa direkta kontakter med de ryska lokala myndigheterna, men resultaten blev magra.

Kämnärsrätten i Villmanstrand samt rådstugurätten i Fredrikshamn var instanser som i hög grad följde och respekterade gamla svenska lagar och sedvänjor ännu under det ryska väldet. Under övergångsprocessen i Skåne-landskapen från Roskildefreden till början av 1680-talet var förhållandena annorlunda. Där blandades gamla danska och nya svenska lagar av såväl myndigheterna som av lokalbefolkningen. I Kymmenegårds provins orsakade invånarnas täta kontakter med domstolarna i städerna både ett tryck och ett missnöje mot rättens verksamhet och ledde till intensiva kontakter mellan kämnärs- och rådstugurätterna. Samtidigt isolerades dessa gamla instanser från de ryska administrativa institutionerna i Viborgs guvernement.

De klagomål på ämbetsutövningen som förekom i de undersökta Östersjöområdena i samband med övergångsprocesserna under 1600–1700-talen riktades inte i första hand direkt mot centralmakten. I själva verket möjliggjordes den kritik som riktades mot ämbetsmän, soldater, främmande handelsmän och så vidare av makthavarnas närvaro.⁷⁹ Statsmakten och domstolarna fungerade som katalysatorer i lokalsamhället och gjorde det möjligt för invånarna att uttrycka sina åsikter i konfliktsituationer. Under övergångsprocessen handlade kritiken ofta om praktiska problem, men egentligen var det i grund och botten fråga om vilka grupper i lokalsamhället som skulle få nytta av den nya ordningen. Flera av de konflikter som aktualiserades mellan

invånarna i Skånelandskapen efter Roskildefreden eller mellan Kymmene-gårdborna och den nya överheten representerade sådana motsättningar man även hade haft med den förra överheten.

De svenska myndigheterna tog kontroll över stadsstyrelserna i Skånelandskapen redan före den genomgripande integreringsperioden på 1680-talet, men utan att egentligen angripa fredsavtalsparagrafer eller städernas privilegier. Lika systematiska åtgärder vidtogs inte i Kymmene-gårds provins. Att fylla lokala poster under 1740–1760-talen där var uppgifter som ryska myndigheter bara några gånger lade sig i. De i Viborg och Villmanstrand upprättade ståthållar- eller provinskanslierna utgjorde tillsammans det största administrativa undantaget i Viborgs guvernement. Centralmakten säkrade således sin kontroll på det ekonomiska planet i provinsen. Men ståthållaren deltog också aktivt i judiciella och administrativa ärenden, fastän de inte låg under hans faktiska kontroll. Med centralmakten i S:t Petersburg ville stadsborna i Villmanstrand överhuvudtaget inte ha kontakter, medan provinsborna från Skånelandskapen tog säte i Sveriges riksdag redan i mitten av 1660-talet.

Enligt Harald Gustafsson kopplades de provinser som kom under det svenska väldet efter Roskildefreden till konglomeratriket i enlighet med traditionell praxis (*traditional path*).⁸⁰ I den här artikeln har jag velat lyfta fram att det som har tolkats som traditionell praxis i Skånelandskapen motsvarades av jämförbara men inte likadana verksamhetsformer på det administrativt-juridiska planet i gränstrakten i öster under det ryska väldet. Mot bakgrund av dessa iakttagelser kan det i Östersjöområdet expanderade ryska kejsardömet på goda grunder beskrivas som ett europeiskt konglomeratvälde, åtminstone från och med början av 1700-talet. Dess intressen i Kymmene-gårds provins under 1740–1760-talen var primärt av säkerhetspolitiskt och statsekonomiskt, inte statsrättsligt eller nationalistiskt, slag. Det ryska väldet var troget konglomeratmakternas principer att respektera fredsavtalsparagrafer, men samtidigt lät man det gamla systemet sammansmälta med nya verksamhetsformer och sedvänjor (som till exempel de ryska högtidsdagarna), fastän man inte utövade en lika systematisk provinspolitik som Sverige tillämpade i de erövrade Skånelandskapen.

The assumption of control of conquered territories in early modern Russia and Sweden: transition processes, power, and local practices

How did early modern states treat the territories they ruled, especially recently conquered ones? After the Russo-Swedish War of 1741–1743, Russia took over the former Swedish lands between Lake Saimaa and the Gulf of

Finland. The Peace of Turku (1743) ensured that the old Swedish laws, privileges, and statutes, as well as the freedom to practise the Lutheran religion, remained in force in the new Province of Kymmenegård that was constituted after the treaty. States in early modern Europe were characterized by their conglomerate structure – a political, judicial, and administrative mosaic of territories under one dominion. Territorial particularity is emphasized in this article, in which I compare the situation in the towns of Lappeenranta and Hamina in Kymmenegård after 1743 with a similar transition process in the borderlands of Sweden and Denmark. In particular the provinces of Blekinge, Halland, Bohuslän, and above all Skåne, in their first decades under Swedish rule before they lost their status as distinct parts of a conglomerate state, offer an interesting parallel with Kymmenegård.

Early modern conglomerate states had various instruments with which they took new areas under their control. Despite the local forms of their operations, be they military, economic–administrative, cultural, or dictated by the conditions imposed by peace treaties, for example, all the measures shared one common goal – to govern the territories. When taking control of new territories, the practices of early modern Russia offer a significant contribution to the study of conglomerate states. In my opinion, Russia, at least from the beginning of the eighteenth century on, should be examined on the basis of its nature as a patently European conglomerate state.

By investigating local office-holding and the administration of justice at the local level, the article shows that in Skåne and the adjacent territories the new Swedish regime was greeted with greater approbation than Russian rule was in Kymmenegård. What is generally thought the ‘traditional path’ of Swedish policy in taking possession of the former Danish provinces is here found to be comparable, though not equivalent, to the local practices employed in the borderlands between Russia and Sweden a century later. In the counties of Skåne, the policy of integration was strongly government-controlled even before the so-called Swedification [*försvenskning*] process was imposed from the 1680s onwards. In Kymmenegård, on the other hand, the local (Russian) authorities had much greater scope to act independently. The populace and the local courts of their own volition became increasingly inward-looking under Russian rule, stressing close local collaboration and cherishing old Swedish administrative and economic traditions.

Keywords: early modern borderlands, territorial particularity, conglomerate state, Kymmenegård Province, Skåne, Russia, Sweden

Noter

- 1 Harald Gustafsson, "De överlappande pusslen. Om partikularistiska och multi-etniska konglomeratstater i det tidigmoderna Europa", i *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, (red.) Max Engman och Nils Erik Villstrand, Helsingfors 2008a, s. 66. Harald Gustafsson betecknar konglomeratstaten som den "felande länken" mellan feodal- och nationalstaterna. Byråkratin växte och kontrollen över såväl territorium som undersåtar stärktes i jämförelse med konglomeratstaternas medeltida föregångare, men staterna bestod ännu av områden med olikartade relationer till centralmakten. Se Harald Gustafsson, "The Conglomerate State. A Perspective on State Formation in Early Modern Europe", *Scandinavian Journal of History* 1998:3-4, s. 193-197. Om konglomeratstaternas allmänna karaktär, se Torbjörn Eng, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 41-46.
- 2 Se Karl Bergman, "'Blekinges övergång'. Övergångsproblematiken ur ett regionalt perspektiv", i *Da østdanmark blev sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-talet*, (red.) Karl-Erik Frandsen och Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 119; Johannes Ljungberg, "Bohusläns identitetsutveckling efter Roskildefreden", *Scandia* 2009:2, s. 39-40. Se även Fred W. Riggs, *Administration in Developing Countries. The Theory of Prismatic Society*, Boston 1964, s. 27-42.
- 3 Se Petri Karonen, "Coping with Peace after a Debacle: the Crisis of the Transition to Peace in Sweden after the Great Northern War (1700-1721)", *Scandinavian Journal of History* 2008:3.
- 4 Se Eva Österberg, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt - kompromiss - politisk kultur", *Scandia* 1989:1, s. 74, passim; Maria Cavallin, *Ikungens och folkets tjänst. Synen på den svenske ämbetsmannen 1750-1780*, Göteborg 2003, s. 15-17; Börje Harnesk, "Inledning", i *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, (red.) Börje Harnesk, Umeå 2003, s. 11-13.
- 5 Harald Gustafsson, "Statsbildning och territoriell integration", *Scandia* 1991:2; Erkki Lehtinen, *Hallituksen yhtenäistämispoliittikka Suomessa 1600-luvulla*, Helsingfors 1961, s. 19-33, passim; Nils Erik Villstrand, *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560-1812*, Helsingfors 2009, s. 37-52.
- 6 Otto Hjalmar Granfelt, "Rättskipningen i Gamla Finland under ryska tiden 1721-1811", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1931, s. 304; Jyrki Paaskoski, *Vanhan Suomen lahoitusmaat 1710-1826*, Helsingfors 1997, s. 10; Jyrki Paaskoski, "Om privilegierna för Viborgs provins vid freden i Nystad 1721", *Historisk Tidskrift för Finland* 1993:3, s. 362-366, 381-383.
- 7 Osmo Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809-1917*, Helsingfors 2004, s. 31, 37-39, 47-49; Torkel Jansson, *Rikssprängningen som kom av sig. Finsk-svenska gemenskaper efter 1809*, Stockholm 2009, s. 51-52, 57-58.
- 8 Gustafsson 1998, s. 195; Harald Gustafsson, "Skånelandskapen i den svenska konglomeratstaten", i *Roskildefreden 350 år. Från danskt till svenskt kyrkoliv*, (red.) Stig Alenäs, Malmö 2008b, s. 21; Eng, s. 46-52.
- 9 Jerker Rosén, "Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid", *Scandia* 1946, s. 251. Jfr Gustafsson 1998, s. 195, 197.
- 10 J. Rosén, s. 252-255; Gustafsson 1998, s. 205; Jens Chr. V. Johansen, "Skåne og retsvæsendet 1658-1684", i Frandsen och Johansen.
- 11 Lars Ericson, "Absolutism eller nationalism. Till frågan om försvenskningen av magistraterna i de erövrade danska städerna under 1600-talet", *Karolinska Förbundets Årsbok* 1984, s. 47-49; Karl Bergman, *Makt, möten, gränser: skånska kommissionen i Blekinge 1669-1670*, Lund 2002, s. 233-236, 247-248, 365.
- 12 J. Rosén, s. 246-247; Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Stockholm 2000, s. 69.

- 13 J. Rosén, s. 249–251, 266–267; Lehtinen, s. 21–23; Gustafsson 1998, s. 207; Gustafsson 2008b, s. 20.
- 14 Ericson, s. 35; Harald Gustafsson, ”Att göra svenskar av danskar? Den svenske integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693”, i Frandsen och Johansen, s. 52; Hanne Sanders, *Efter Roskildefreden 1658. Skånelandskapen och Sverige i krig och fred*, Göteborg och Stockholm 2008, s. 63.
- 15 Fredrikshamns stadsprivilegier 1723–1869, 1744–01–13, S:t Michels landsarkiv; Rådstugurättens i Fredrikshamn protokoll (RFP), 1744–09–26, S:t Michels landsarkiv. Se Sigurd Nordenstreng, *Fredrikshamn såsom befäst gränsort och stapelstad 1721–1811*, Vasa 1909, s. 289.
- 16 Eng, s. 199; Jens Lerbom, *Mellan två riket. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 25; jfr J. Rosén, s. 248–249; Ljungberg, s. 55.
- 17 Sanders, s. 58, 160–161.
- 18 Jens Lerbom, ”Flyttare, flyktingar, återvändare. Migration i gränsoområdet kring Öresund under 1600-talets andra hälft”, i *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*, (red.) Fredrik Nilsson m.fl., Göteborg och Stockholm 2007; Sanders, s. 80, 113–118.
- 19 J. Rosén, s. 252, 257; Eng, s. 198–199. Jfr Gustafsson 2003, s. 56, passim.
- 20 Ericson, s. 33–34; Kim Hazelius, *De kallades snapphanar. Friskyttar, rörare och bondeuppbåd*, Bjärnum 2006, s. 67; Sanders 2008, s. 79–81.
- 21 J. Rosén, s. 260, 264–265; Eng, s. 199; Nordin, s. 65; Karl Bergman, ”Borgaren och militärstaten”, *Historisk Tidskrift* 2008:4a, s. 628–631.
- 22 Se Gustafsson 1998, s. 209; Bergman 2002, s. 147; Jaak Naber, *Motsättningarnas Narva. Statlig svenskhetspolitik och tyskt lokalvalde i ett statsreglerat samhälle 1581–1704*, Uppsala 1995, s. 138–139.
- 23 Janet Hartley, ”Införandet av stäthållarskapsförvaltningen i Gamla Finland”, *Historisk Tidskrift för Finland* 1982, s. 80; Paaskoski 1993, s. 369–370; Markku Kuisma, *Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700–luvulla*, Helsingfors 1983, s. 212–216.
- 24 Alvin Isberg, *Svensk segregations- och konversionspolitik i Ingemanland 1617–1704*, Uppsala 1973, s. 105–109; Kari Tarkiainen, *Se wanha wainooja. Käsitukset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen*, Helsingfors 1986, s. 244–245, 284–293; Eng, s. 55, 283; Pentti Laasonen, *Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Venäjälle Käkisalmen läänistä 1600-luvun lopulla?*, Helsingfors 2005, s. 90, 100; Joachim Mickwitz, ”From a Political Border to a Pre-National Frontier: The Construction of Divergence between Russia and Sweden in Eighteenth-Century Eastern Finland”, i *Boundaries in the Eighteenth Century*, (red.) Pasi Ihalainen m.fl., Helsingfors och Oxford 2007, s. 118–119; Kimmo Katajala, ”Differentiering och unifiering. Provinspolitiken vid det svenska rikets östgräns ca 1617–1809”, i Engman och Villstrand, s. 156–158.
- 25 Stig Alenäs, *Loyaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga ”försvenskningen” i Lunds stift under 1680-talet*, Lund 2003, s. 13–14, 31.
- 26 Kämnråsrättens i Villmanstrand protokoll (KVP) 1754–11–17, 1754–09–12, S:t Michels landsarkiv; Antti Räihä, ”Främmande men bekanta? Synen på ryskhet i Villmanstrand efter ofrederna på 1700-talet”, *Historisk Tidskrift för Finland* 2008:4.
- 27 KVP 1747–06–14, 19.9.1748–09–19, 1748–02–12, 1749–06–16, 1750–10–02, S:t Michels landsarkiv; Raimo Ranta, ”Venäläinen sotaväki ja majoitusrasitus Vanhassa Suomessa”, *Turun Historiallinen Arkisto* vol. 38 1982, s. 150–155.
- 28 Hazelius, s. 106–107; se Lerbom 2003, s. 38.
- 29 KVP 1744–11–07, 1744–11–29, 1746–12–08, 1747–10–15, 1747–10–17, 1747–11–01, 1748–09–19, 1749–06–16, 1750–08–09, S:t Michels landsarkiv. Brev från kämnråsrätten till provinskansliet 1747–10–15, 1748–09–13, S:t Michels landsarkiv. Brev från provinskansliet till kämnråsrätten 1747–10–12, 1748–10–18, S:t Michels landsarkiv.
- 30 Bergman 2003, s. 126; Karl Bergman, ”Erövrade danska provinser. Rum, erfarenhet och identitet”, i Engman och Villstrand, s. 116–117; KVP 1747–06–14, 1748–10–05, S:t Michels landsarkiv. Brev från kämnråsrätten till provinskansliet 1748–09–28, S:t Michels landsarkiv; Justitiekollegiums arkiv, nr 341, 1748–03–04, Riksarkivet, Helsingfors; Nordenstreng, s. 89–90.

- 31 Justitiekollegiums arkiv, nr 498, 1750-01-31, Riksarkivet, Helsingfors.
- 32 Raimo Ranta, *Viiipurin komendanttikunta 1710-1721*, Helsingfors 1987, s. 227-228; Fredrikshamns stadsprivilegier 1723-1869, 1743-12-09, S:t Michels landsarkiv.
- 33 Fredrikshamns stadsprivilegier 1723-1869, 1743-12-09, 1744-01-13, S:t Michels landsarkiv; Granfelt, passim; Nordenstreng, s. 98-99.
- 34 Hartley, s. 81. Visserligen uppger hon felaktigt att ståthållarnas residens låg i Fredrikshamn och Viborg.
- 35 Yrjö Kaukiainen, *Violabden historia I*, Lappeenranta 1970, s. 478-479; Katajala, s. 146-147.
- 36 Lehtinen, s. 140, 156-161; Ericson, s. 58-59; Naber, s. 8-9, 37, 108, 124-126.
- 37 Villmanstrands mantalslängder 1739, 1745, 1750 (mikrofilm), S:t Michels landsarkiv; Pekka Toivanen, *Lappeenrannan kaupungin historia 1649-1743*. Osa I, Lappeenranta 1979, s. 402-407, 533; Raimo Ranta, *Lappeenrannan kaupungin historia 1743-1811*. Osa II, Lappeenranta 1978, s. 159-160. Se Sven Lilja, "Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar", *Historisk Tidskrift* 1995:3, s. 331-335.
- 38 Kari Tarkiainen, *Finnarnas historia i Sverige*, del I, Helsingfors 1990, s. 277-278. Se Johanna Aminoff-Winberg, *På flykt i eget land. Internflyktningar i Sverige under stora nordiska kriget*, Åbo 2007.
- 39 Ragnar Rosén, "Kring tillämpningen av Åbofredens privilegieparagrafer vid medlet av 1700-talet", *Historiell Arkisto XXXII:14* 1924a, s. 3.
- 40 R. Rosén 1924a, s. 3-4; Matti Walta, *Virkamiehiä. Lääninballinnon virkamiehet 1721-1808*, Helsingfors 2005, s. 325; Ragnar Rosén, "Lagmän, häradshövdingar och vicehäradshövdingar i Gamla Finland", *Suomen sukututkimuseuran vuosikirja VIII* 1924b, s. 260.
- 41 Tord Theland, "Från Trondheims län till Härnösands hövdingedöme: den svenska centralmaktens integration av Jämtland efter freden i Brömsebro 1645", i *Mellan makten och menigbeten. Ambetsmän i det tidigmoderna Sverige*, (red.) Börje Harnesk och Marja Taussi Sjöberg, Stockholm 2001, s. 77-78.
- 42 Lerbom 2003, s. 37-39.
- 43 Alf Erlandsson, *Skånska generalguvernement 1658-1693 och dess arkiv*, Lund 1967, s. 137-138, 148-149, 169, 216; Gustafsson 1998, s. 210; Marie Lennersand, "Bringa guvernementet uti ett ordentligt skick". Integrering och information i Skånelandskapen och Norrland under 1660-talet", *Karolinska Förbundets Årsbok* 2008, s. 185.
- 44 Sanders, s. 108.
- 45 Bergman 2008b, s. 115.
- 46 Ericson, s. 44-46, 50, 58; Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala strukturer ur ett kvinnoperspektiv i Helsingborg ca 1680-1709*, Lund 2002, s. 79-81; Bergman 2008b, s. 125-126. Se Naber, s. 113-114, 136-137.
- 46b Se RFP 1744-04-27, S:t Michels landsarkiv.
- 47 Justitiekollegiums arkiv, nr 776, 1755-08-24, Riksarkivet, Helsingfors. Också Justitiekollegiums arkiv, nr 291, 1747-03-12, Riksarkivet, Helsingfors; Brev från provinskansliet till kämnärsrätten i Villmanstrand, 1745-06-12, S:t Michels landsarkiv; Brev från landskontoret till kämnärsrätten i Villmanstrand, 1745-06-26, 1745-07-09, S:t Michels landsarkiv; Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand, 1745-11-21, 1745-11-29, S:t Michels landsarkiv.
- 48 R. Rosén 1924b, passim. Jfr Laasonen, s. 26.
- 49 Kaarlo Wirilander "Rajakirkon oloja 1700-luvun Suomessa", *Historiell Arkisto* vol. 58 1962, s. 311; Tarkiainen 1990, s. 279; Matti Pajunen m.fl., *Puumalan historia II*, Pieksämäki 1967, s. 836-837.
- 50 Lerbom 2003, s. 95-96.
- 51 RFP 1744-07-03, S:t Michels landsarkiv.
- 52 Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand 1745-02-16, 1745-03-02, 1745-03-04, 1745-05-25, S:t Michels landsarkiv.

- 53 KVP 1759-04-15, 1759-05-11, S:t Michels landsarkiv. Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand 1759-04-30, 1759-11-06, 1759-11-13, S:t Michels landsarkiv.
- 54 KVP 1765-03-02, 1765-06-06, S:t Michels landsarkiv; Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand, 1767-05-18, S:t Michels landsarkiv; Granfelt, s. 298-299.
- 55 Justitiekollegiums arkiv, nr 176, 1744-06-30, Riksarkivet, Helsingfors; R. Rosén 1924a, s. 7.
- 56 Se inkommande brev till kämnärsrätten i Villmanstrand 1745, S:t Michels landsarkiv.
- 57 KVP 1744-10-15, S:t Michels landsarkiv. Se också KVP 1744-11-09, S:t Michels landsarkiv. Justitiekollegiums arkiv, nr 186, 1745-09-06, Riksarkivet, Helsingfors.
- 58 KVP 1744-11-16, S:t Michels landsarkiv.
- 59 O.A. Hannikainen, *Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla*, Helsingfors 1888, s. 77-79; Granfelt, s. 305-306, 312; Paaskoski 1997, s. 254-256.
- 60 Justitiekollegiums arkiv, nr 1116, 1760-10-10, Riksarkivet, Helsingfors; KVP 1758-08-25, S:t Michels landsarkiv. J.M. Salenius, ”Kyminkartanon maakunta eräälle kaivosyhtiölle annettuna vv. 1759-1761”, *Historiallinen Arkisto XXI*:1 1909.
- 61 Fagerlund, s. 77; Bergman 2002, s. 195; Bergman 2008b, s. 113-114, 116. Se Marko Lamberg, *Dannemännen i stadens råd. Rådmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*, Borås 2001, s. 204-205, 218-220, passim; Ljungberg, s. 43-45.
- 62 T.ex. KVP 1723-10-26; 1724-05-15, 1724-07-21, 1724-07-24 (mikrofilm), Riksarkivet, Helsingfors.
- 63 KVP 1744-11-16, 1746-02-14, 1746-03-14, 1746-03-19, 1747-10-06, 1749-01-17, 1750-02-23, 1750-04-05, 1750-09-13, 1750-12-05, S:t Michels landsarkiv; Brev från provinskansliet till kämnärsrätten i Villmanstrand 1746-03-16, 1750-04-12, S:t Michels landsarkiv; Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand 1745-05-25, 1746-02-22, 1750-08-20, S:t Michels landsarkiv; Brev från kämnärsrätten i Villmanstrand till magistraten i Fredrikshamn, 1750-03-21, S:t Michels landsarkiv.
- 64 Bergman 2002, s. 223-225.
- 65 T.ex. Bergman 2002; Lennersand, s. 184-196.
- 66 Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand 1749-06-03, 1751-06-15, S:t Michels landsarkiv; KVP 1749-06-16, 1751-06-05, 1751-07-04, 1762-08-21, S:t Michels landsarkiv; Brev från kämnärsrätten i Villmanstrand till magistraten i Fredrikshamn 1762-08-22, S:t Michels landsarkiv; RFP 1765-11-02, S:t Michels landsarkiv.
- 67 Se t.ex. KVP 1744-11-20, 1744-11-29, 1746-10-24, 1746-11-28, 1746-12-05, 1746-12-12; 1747-05-02, 1748-05-02, 1748-05-13, 1748-05-21, 1748-09-02, 1749-09-26, 1750-02-15, S:t Michels landsarkiv. Jfr Lerbom 2003, s. 145.
- 68 KVP 1746-09-09, 1746-09-10, 1747-09-04, 1747-01-08, 1747-09-02, 1747-07-11, S:t Michels landsarkiv; Justitiekollegiums arkiv, nr 263, 1748-05-12, Riksarkivet, Helsingfors. Se Granfelt, s. 298.
- 69 KVP 1749-01-17, S:t Michels landsarkiv.
- 70 KVP 1746-02-25, 1746-06-03, 1747-03-24, 1747-04-10, 1747-04-13, 1747-05-05, 1748-06-10; 1748-08-01, S:t Michels landsarkiv. Se t.ex. Lamberg, s. 226-237.
- 71 Justitiekollegiums arkiv, nr 284, 1746-10-10, Riksarkivet, Helsingfors.
- 72 KVP 1749-03-13, S:t Michels landsarkiv. Lerbom 2003, s. 141, 145-146.
- 73 KVP 1748-01-08, S:t Michels landsarkiv.
- 74 Sanders, s. 70; Bergman 2002, s. 249; Bergman 2008b, s. 130. Se också Johansen, s. 65-71.
- 75 KVP 1753-04-28; 1753-05-14, S:t Michels landsarkiv.
- 76 KVP 1744-12-14, S:t Michels landsarkiv.
- 77 Se KVP 1761-07-11, 1762-03-26, S:t Michels landsarkiv; Brev från magistraten i Fredrikshamn till kämnärsrätten i Villmanstrand 1760-10-31, 1761-01-20, S:t Michels landsarkiv.
- 78 Nordin, s. 66, 72-73; Alenäs, s. 160-161; Gustafsson 2008b, s. 30.
- 79 Se Bergman 2002, s. 203, 251.
- 80 Gustafsson 1998, s. 205.